

Πέλλα

60 χρόνια αρχαιολογικού έργου (1957-2017)

Μαρία Λιλιμπάκη-Ακαμάτη

Δρ Αρχαιολογίας
Επίτιμη Διευθύντρια
Υπουργείο Πολιτισμού
και Αθλητισμού

makamati1@hotmail.com

Εξετάζοντας κανείς το αρχαιολογικό έργο της τελευταίας εξηκονταετίας στην Πέλλα (1957-2017), μπορεί να παρακολουθήσει την εξέλιξη της διαχείρισης του αρχαιολογικού αντικειμένου στον τόπο μας. Οι πρώτες συστηματικές ανασκαφές της περιόδου 1957-1963 και η αρχαιολογική δραστηριότητα από τα μέσα της δεκαετίας του '70 και εξής, έφεραν στο φως μεγάλο μέρος της «μεγίστης τών έν Μακεδονία πόλεων» (Ξενοφών, *Ελληνικά* V, 2, 13), η οποία, από τη δεκαετία του '90 και εξής άρχισε να αναδεικνύεται μέσα από σειρά σύνθετων ενεργειών, μελετών και επεμβάσεων στο πεδίο.

Λέξεις ευρετηρίου

κατοικίες
ανάκτορο
Αγορά
ιερά
νεκροταφεία
τείχος
πολεοδομικό

1. Γυναικεία προτομή
από το ανατολικό
νεκροταφείο της Πέλλας.

Η Πέλλα, πρωτεύουσα των αρχαίων Μακεδόνων για τρεις περίπου αιώνες και από τους σημαντικότερους αρχαιολογικούς χώρους της Ελλάδας, ανασκαμμένη σε μεγάλη έκταση, έχει αποτελέσει αντικείμενο πολυπληθών και ευρύτατου περιεχομένου μελετών έως σήμερα (εικ. 2). Η αρχαία πόλη απλώνεται σε έκταση 4.000 περίπου στρεμμάτων και είναι κτισμένη με ορθογώνια οικοδομικά τετράγωνα ορισμένου πλάτους (46-47 μ.) και μήκους που ποικίλλει από 110 ως 152 μ. Τα οικοδομικά τετράγωνα χωρίζουν κάθετοι και οριζόντιοι δρόμοι, ορισμένου πλάτους (6-6,50 μ. και 9-10 μ. αντίστοιχα), πολλοί πλακοστρωμένοι και πλαισιωμένοι με στοές. Δυο κάθετοι, πλατύτεροι (εύρους 9 μ.), πλακοστρωμένοι δρόμοι με πεζοδρόμια, οδηγούσαν από το λιμάνι στο κέντρο της πόλης, ενώ ένας ακόμη πλατύτερος (εύρους 15 μ.), οριζόντιος δρόμος, διέσχιζε την πόλη καταλήγοντας στις εισόδους της Αγοράς, ανατολικά και δυτικά. Το ρυμοτομικό σχέδιο επιβεβαιώνεται από το τέλος του 5ου αι. π.Χ. στο νότιο τμήμα του επισκέψιμου χώρου, όπου έχουν αποκαλυφθεί και τα παλιότερα έως σήμερα οικιστικά λείψανα, υποδεικνύοντας τη θέση της Πέλλας του τέλους του 5ου – αρχών 4ου αι. π.Χ. στην περιοχή αυτή, εποχή κατά την οποία ήταν παραθαλάσσια.

Το πυκνό δίκτυο υδροδότησης και αποχέτευσης, που εντοπίστηκε σε όλους σχεδόν τους δρόμους της πόλης, οι σήραγγες υδροδότησης μέσω των οποίων έφθανε το πόσιμο νερό από τις πηγές του βουνού στην πόλη, τα φρεάτια, οι κρήνες, οι δεξαμενές, τα δημόσια και ιδιωτικά λουτρά, μαρτυρούν το ανώτατο βιολογικό επίπεδο των κατοίκων, που επιβεβαιώνεται και στις κατοικίες. Τόσο στις μικρότερες από αυτές, έκτασης 125-1.500 τ.μ., όσο και στις μεγαλύτερες των 2.500-3.160 τ.μ., οι κεντρικές περιστυλές αυλές με τα δωρικά και ιωνικά αρχιτεκτονικά στοιχεία, οι αίθουσες συμποσίων με τα περίτεχνα

διακοσμημένα με φυσικές ψηφίδες δάπεδα, η ζωγραφική διακόσμηση των τοίχων με απόδοση αρχιτεκτονικών στοιχείων, τα μικρά οικιακά ιερά, τα ιδιωτικά διαμερίσματα, οι βοηθητικοί αλλά και οι χώροι υγιεινής, υποδεικνύουν μια ακμάζουσα κοινωνία τόσο οικονομικά όσο και πολιτιστικά. Από την άλλη πλευρά, η ισχυρή οχύρωση, μαρτυρημένη από το τέλος του 5ου αι. π.Χ., το ανακτορικό συγκρότημα, το μεγάλο εμπορικό και διοικητικό κέντρο της Αγοράς, τα δημόσια κτήρια και τα οργανωμένα και ενταγμένα στον πολεοδομικό ιστό της πόλης ιερά και, τέλος, τα νεκροταφεία, στα

2. Αεροφωτογραφία του αρχαιολογικού χώρου της Πέλλας. Άποψη από Ν.

οποία αντιπροσωπεύονται όλοι οι τύποι της ταφικής αρχιτεκτονικής, προσφέρουν σημαντικά στοιχεία για τη δημόσια και ιδιωτική ζωή των κατοίκων της Πέλλας, από το τέλος του 5ου αι. π.Χ., που γίνεται πρωτεύουσα του μακεδονικού κράτους, ως την καταστροφή της από σεισμό, στις αρχές του 1ου αι. π.Χ.

Όλα τα παραπάνω στοιχεία προέκυψαν από τη μακρόχρονη ανασκαφική έρευνα της αρχαίας πόλης. Την περίοδο 1957-1963, υπό τη διεύθυνση του Χαράλαμπου Μακαρόνα, ήλθαν στο φως, στον κεντρικό επισκέψιμο χώρο, οι πολυτελείς οικίες «του Διονύσου» και «της Ελένης» με τα εξαιρετικής τέχνης ψηφιδωτά δάπεδα (εικ. 3), τα οποία έγιναν διεθνώς το λαλούν σύμβολο της Πέλλας· αποκαλύφθηκαν επίσης η «Οικία του Ποσειδώνας», σε οικιακό ιερό της οποίας βρέθηκαν το χάλκινο αγαλμάτιο του Ποσειδώνας και λίθινη διακοσμημένη πλάκα τραπεζιού, τμήμα του ανακτορικού συγκροτήματος στον βορειότερο λόφο της πόλης και δημόσιο κυκλικό κτήριο στο ΝΔ τμήμα του χώρου, κατά τη διάνοιξη σύγχρονου αρδευτικού καναλιού.

Σε μια από τις τρεις μικρότερες θόλους, που ήταν προσαρμοσμένες στην περιφέρεια του κύκλου, βρέθηκε ψηφιδωτό δάπεδο με εξαιρετική φυτική διακόσμηση.

Την περίοδο 1976-1991, υπό τη διεύθυνση της Μαρίας Σιγανίδου, η ανασκαφική έρευνα που διενεργήθηκε με αφορμή την κατασκευή αγωγού αποχέτευσης και αναμόρφωσης του δρόμου του σύγχρονου οικισμού της Πέλλας ανατολικά της «Οικίας του Διονύσου», αποκάλυψε το συγκρότημα της Αγοράς. Έτσι, την περίοδο 1980-1981, ήλθαν στο φως εργαστηριακοί χώροι, οι οποίοι, με την εξέλιξη της έρευνας, αποδείχθηκε ότι ανήκαν στην ανατολική πτέρυγα της Αγοράς. Η Αγορά της Πέλλας, καταλαμβάνοντας έκταση 10 οικοδομικών τετραγώνων της πόλης, δηλαδή 70 περίπου στρέμματα, υπήρξε το παραγωγικό, εμπορικό και διοικητικό κέντρο της μακεδονικής πρωτεύουσας (εικ. 4 και 18). Συνεχίστηκε η ανασκαφή του ανακτόρου, αποκαλύπτοντας τη βασική μορφή του συγκροτήματος με πέντε κτηριακές μονάδες, κατανεμημένες σε έκταση 70 περίπου στρεμμάτων, που

3. Αεροφωτογραφία της «Οικίας του Διονύσου».

4. Αεροφωτογραφία του αρχαιολογικού χώρου της Πέλλας. Άποψη από ΝΑ.

εξυπηρετούσαν εκτός από τη διαβίωση της βασιλικής οικογένειας και λειτουργίες δημόσιου χαρακτήρα και θρησκευτικές τελετές.

Το 1980-1981, σε έρευνα σωστικού χαρακτήρα που διενεργήθηκε σε οικόπεδο του σύγχρονου οικισμού, ήλθε στο φως το θεσμοφόριο, όπου κάθε φθινόπωρο εορταζόταν η πανελλήνια εορτή των θεσμοφορίων προς τιμήν της Δήμητρας, της προστάτιδας της καλλιέργειας της γης. Το 1983 και 1985, ανασκάφηκε βόρεια της Αγοράς το ιερό της Μητέρας των Θεών και της Αφροδίτης (εικ. 5), όπου οι δυο θεότητες λατρεύονταν ως προστάτιδες της πόλης και των κατοίκων της. Τις δεκαετίες '80 και '90, ερευνήθηκαν επίσης κτηριακά συγκροτήματα σε τέσσερα οικοδομικά τετράγωνα στην περιοχή του σύγχρονου αρδευτικού καναλιού, στην οποία είχε αποκαλυφθεί παλαιότερα το κυκλικό κτήριο με το ψηφιδωτό δάπεδο. Τα κτήρια αυτά συσχετίστηκαν με τη λατρεία του Δάρρωνος, τοπικού θεραπευτή θεού, μετά την ανεύρεση μιας αναθηματικής επιγραφής, όπου αναφέρεται το όνομά του (εικ. 6). Δυτικά της «Οικίας του Ποσειδώνος» ανασκάφηκε η «Οικία των Κονιαμάτων», εύρημα της οποίας είναι η αποκατεστημένη διακόσμηση τοίχου, ύψους 5 μ., με έγχρωμα κονιάματα (εικ. 8), η οποία εκτίθεται στο μουσείο νοτιότερα

5. Πήλινο ειδώλιο Αφροδίτης, από το ιερό της Μητέρας των Θεών και της Αφροδίτης.

6. Αναθηματική επιγραφή στον Δάρρωννα.
Πρώτο ήμισυ 2ου αι. π.Χ.

7. Αργυρό οκτάδραχμο Αλεξάνδρου Α΄.

8. Αποκατεστημένη διακόσμηση τοίχου οικίας με έγχρωμα κονιάματα (Μουσείο Πέλλας).

9. Θησαυρός αργυρών νομισμάτων από οικία της Πέλλας. Ύστερη Ελληνιστική Εποχή.

ανασκάφηκε μια ακόμα οικία, όπου βρέθηκε θησαυρός 307 αργυρών νομισμάτων (εικ. 9), καθώς και τμήμα του ανατολικού νεκροταφείου της πόλης, το οποίο παρείχε όχι μόνο σημαντικά ευρήματα, αλλά και αξιόλογες πληροφορίες για την κοινωνία της Πέλλας και για τις ταφικές πρακτικές (εικ. 10).

Σημαντικά στοιχεία προέκυψαν, ακόμα, από την σωστική ανασκαφική έρευνα που διενεργήθηκε στην τομή του Οργανισμού Ύδρευσης Θεσσαλονίκης, η οποία διέσχισε την πόλη κατά το πλάτος της, προκειμένου να επιτευχθεί η υδροδότηση της Θεσσαλονίκης από τις πηγές της Αραβησσού. Με βάση τον εντοπισμό στην τομή αυτή πολλών δρόμων της αρχαίας πόλης, καθώς και την εύρεση των εξωτερικών τοίχων οικοδομικών τετραγώνων, έγινε η βασική ανασύνθεση του πολεοδομικού σχεδίου της αρχαίας πόλης, το οποίο εμπλουτίζεται έκτοτε συνεχώς με νέα στοιχεία που έρχονται στο φως.

10. Ερυθρόμορφη πελίκη με παράσταση επαυλίων, από το ανατολικό νεκροταφείο της Πέλλας. Τρίτο τέταρτο 4ου αι. π.Χ. (Μουσείο Πέλλας).

11. Αεροφωτογραφία της περιοχής της Πέλλας: αρχαιολογικός χώρος και περιοχή του Φάκου.

Την περίοδο από το 1991 και εξής, και κυρίως στο διάστημα 1996-2009, υπό τη διεύθυνση της γράφουσας, τίθεται πλέον ως στόχος η συντήρηση και ανάδειξη του αρχαιολογικού χώρου της Πέλλας στο πλαίσιο των ευρωπαϊκών κοινοτικών προγραμμάτων, ενώ η ανασκαφική έρευνα διενεργείται κυρίως κατά την εκτέλεση των σχετικών εργασιών. Ωστόσο συνεχίζεται, περισσότερο περιορισμένα, και η έρευνα των προηγούμενων περιόδων σε ορισμένους τομείς, όπως στο ανάκτορο και στη βόρεια οχύρωση της πόλης από τον Π. Χρυσοστόμου, στην Αγορά, όπου την ανασκαφική έρευνα ανέλαβε πλέον το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης υπό τη διεύθυνση του καθηγητή Γ. Ακαμάτη, στα συγκροτήματα της περιοχής του

ιερού του Δάρρωνος και στην περιοχή του Φάκου από τη γράφουσα.

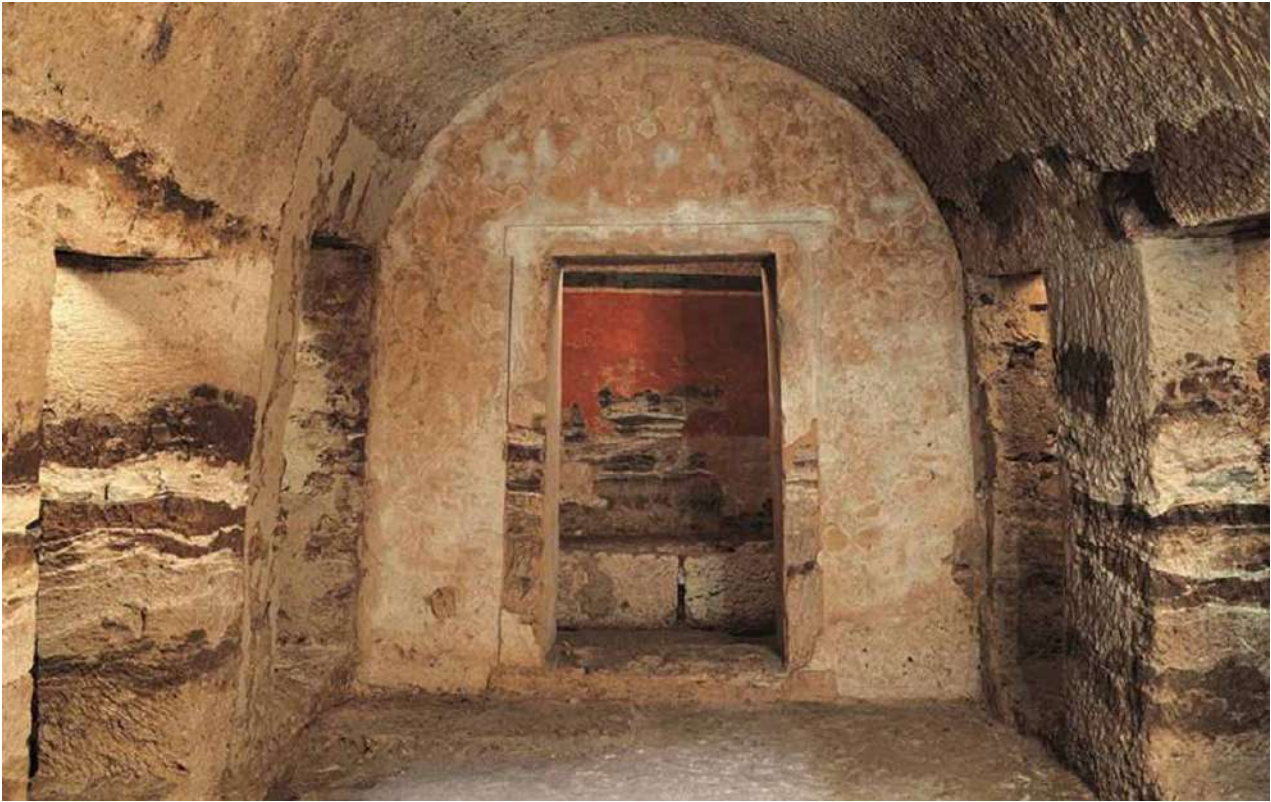
Σε σωστική ανασκαφή στην περιοχή του Φάκου, νότια του επισκέψιμου αρχαιολογικού χώρου, αποκαλύφθηκαν κτήρια διαφορετικών οικοδομικών φάσεων, πιθανώς στρατιωτικές εγκαταστάσεις και εργαστήρια, που περιβάλλονται από οχυρωματικό περίβολο. Η οχύρωση αυτή, όπως μαρτυρείται από τις γραπτές πηγές, περιέβαλε τη νησίδα του Φάκου, στη λιμνοθάλασσα νότια της Πέλλας (εικ. 11).

Τη δεκαετία του '90 και 2000 ανασκάφθηκαν επίσης σωστικά από τον Χρυσοστόμου έξι ταφικοί τύμβοι με μακεδονικούς τάφους, ανατολικά και δυτικά της Πέλλας, και από τη γράφουσα πολλοί

12. Τοιχογραφία από τον «Τάφο των φιλοσόφων».
Ανατολικό νεκροταφείο Πέλλας.

13. Πολυθάλαμος τάφος. Ανατολικό νεκροταφείο Πέλλας.

τάφοι του ανατολικού νεκροταφείου της πόλης, με σημαντικότερους από αυτούς τον «Τάφο των φιλοσόφων» (εικ. 12) και πολυθάλαμο τάφο με οκτώ χώρους (εικ. 13), ο οποίος είναι έως σήμερα ο μεγαλύτερος λαξευτός τάφος στον ελλαδικό χώρο.

Κατά τη διενέργεια των μικρής κλίμακας ανασκαφικών εργασιών στο πλαίσιο του έργου συντήρησης-ανάδειξης του αρχαιολογικού χώρου της Πέλλας (Γ'ΚΠΣ, ΕΣΠΑ, 2002–2015), αποκαλύφθηκαν σημαντικά αρχαιολογικά στοιχεία, που εμπλουτίζουν τις γνώσεις μας για τη διαχρονική κατοίκηση στην περιοχή της Πέλλας από την 3η χιλιετία, αλλά και για τις πρώιμες οικοδομικές φάσεις της πόλης, με την επιβεβαίωση της εφαρμογής του πολεοδομικού σχεδίου ήδη από το τέλος του 5ου αι. π.Χ. και τη διατήρηση των βασικών αξόνων του στις επεκτάσεις της πόλης των ελληνιστικών χρόνων. Αλλά και με την εμφάνιση νέων κτηρίων, σε ανεξερεύνητα οικοδομικά τετράγωνα, προέκυψαν νέες πληροφορίες για την υπάρχουσα τεχνογνωσία, τις συνθήκες διαβίωσης, την τοπική παραγωγή και τις εισαγωγές προϊόντων από άλλες περιοχές του αρχαίου κόσμου.

Στην περιοχή της νέας εισόδου του αρχαιολογικού χώρου διενεργήθηκαν κατά τις περιόδους 2006-2008 και 2011–2012 ανασκαφικές τομές δοκιμαστικού χαρακτήρα σε δρόμους της αρχαίας πόλης στην περιοχή της νέας, της νότιας εισόδου του αρχαιολογικού χώρου, προκειμένου αυτοί να επιστρωθούν, για να αποτελέσουν τις διαδρομές των επισκεπτών. Τα αποτελέσματα των ερευνών αυτών υπήρξαν ιδιαίτερα σημαντικά, καθώς, με τα στοιχεία που παρείχαν, άρχισε να γεφυρώνεται το κενό της γνώσης που υπήρχε για την κατοίκηση της Πέλλας πριν από την εγκαθίδρυση της μακεδονικής πρωτεύουσας στην περιοχή αυτή, στο τέλος του 5ου αι. π.Χ. Τα στοιχεία αυτά προέρχονται από την έρευνα τάφων της Πρώιμης και Μέσης Εποχής του Χαλκού (3η–2η χιλιετία) (εικ. 14), της Εποχής του Σιδήρου (9ος–7ος αι. π.Χ.), των Αρχαϊκών και Κλασικών χρόνων (6ος–5ος αι. π.Χ.). Οι τάφοι αυτοί, σε συνδυασμό με την κεραμική των παραπάνω περιόδων η οποία έχει βρεθεί στο νότιο τμήμα του αρχαιολογικού χώρου στις βαθύτερες επιχώσεις, βεβαιώνουν τη διαχρονική κατοίκηση της περιοχής, στην οποία αργότερα εγκαθιδρύθηκε

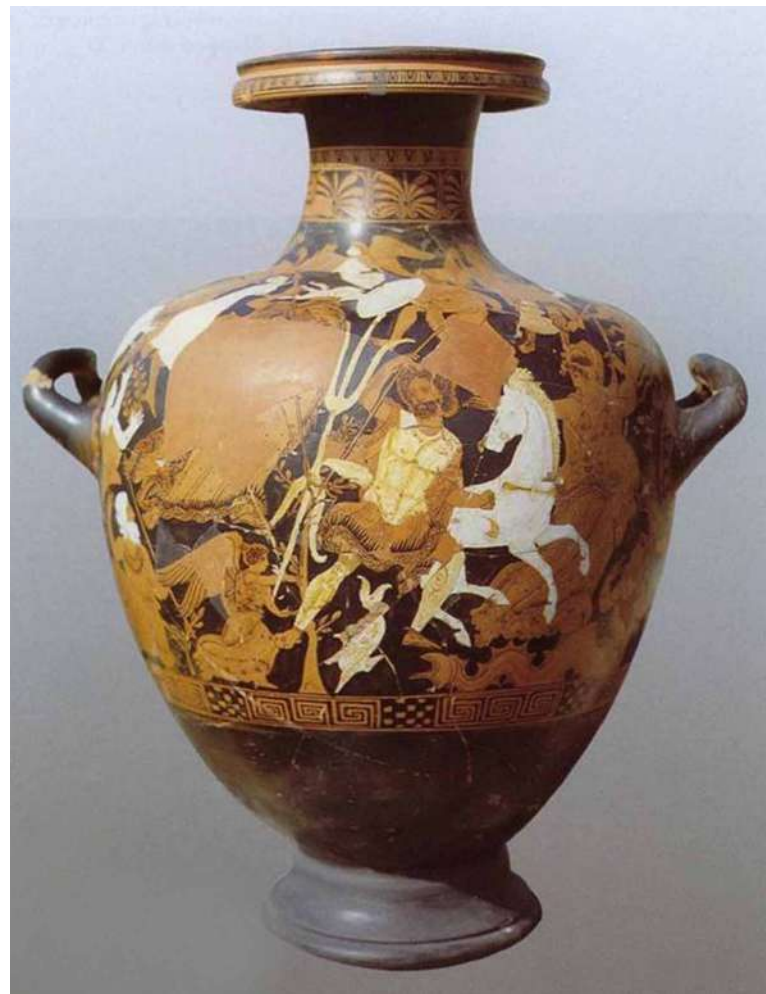
14. Ταφή σε πίθο της Εποχής του Χαλκού.

η μακεδονική πρωτεύουσα, ήδη από το πρώτο ήμισυ της 3ης χιλιετίας. Η χωροθέτηση των οικιστικών εγκαταστάσεων των παραπάνω περιόδων, με βάση τη θέση των εντοπισμένων τμημάτων των νεκροταφείων τους, μπορεί να τοποθετηθεί στην περιοχή νότια της νέας εισόδου του αρχαιολογικού χώρου, χωρίς όμως ακόμα να υπάρχει δυνατότητα σαφέστερου ορισμού της θέσης τους, δεδομένου ότι η ανασκαφική έρευνα νότια της νέας παρακαμπτηρίου οδού, που επιτρέπει την πρόσβαση στη νέα είσοδο του χώρου, είναι πολύ περιορισμένη. Με την οικιστική εγκατάσταση των ιστορικών χρόνων θα πρέπει, ίσως, να ταυτιστεί και ο παλαιότερος, γνωστός από τις γραπτές πηγές οικισμός της Βουνόμου, τον οποίον αντικατέστησε η νέα πρωτεύουσα.

Για το πρώτο ήμισυ του 4ου αι. π.Χ. τα στοιχεία που υπάρχουν για την Πέλλα προέρχονται κυρίως από την ανασκαφή των νεκροταφείων της, δεδομένου ότι τα βέβαια οικιστικά κατάλοιπα αυτής της εποχής είναι ακόμα περιορισμένα. Αυτό οφείλεται αφενός στην καταστροφή των αρχιτεκτονικών λειψάνων που προκάλεσε η ριζική

15. Ερυθρόμορφη υδρία με παράσταση του αγώνα της Αθηνάς και του Ποσειδώνα για την ονοματοδοσία της Αθήνας. Από το νεκροταφείο της περιοχής της Αγοράς της Πέλλας. Περί το 400 π.Χ.

ανοικοδόμηση της πόλης στο τελευταίο τέταρτο του 4ου αι. π.Χ. και αφετέρου στην πολύ περιορισμένη έως σήμερα έρευνα με στόχο τη μελέτη οικοδομικών φάσεων παλαιότερων του τελευταίου τέταρτου του 4ου αι. π.Χ. Έτσι, αν και το νεκροταφείο του τέλους του 5ου και του πρώτου ημίσεος του 4ου αι. π.Χ., που ερευνήθηκε ευρύτερα στην περιοχή της Αγοράς, μπορεί να προσδιορίσει τη θέση των βόρειων ορίων της πόλης των χρόνων αυτών, η ακριβής έκτασή της παραμένει ακόμα προβληματική. Έχουν ερευνηθεί μερικές εκατοντάδες τάφων του παραπάνω νεκροταφείου, στο πλαίσιο των εργασιών συντήρησης και ανάδειξης, που πραγματοποιήθηκαν πριν από την επιστροφή των δρόμων και των δαπέδων των χώρων. Ανάμεσα στα σημαντικά ευρήματα του νεκροταφείου περιλαμβάνονται η εισαγμένη από την Αττική ερυθρόμορφη υδρία με παράσταση της διαμάχης της Αθηνάς και του Ποσειδώνα (κύκλος του «ζωγράφου του Προνόμου», εικ. 15), η

ενεπίγραφη στήλη του Ξάνθου και μολύβδινος κατάδεσμος που φέρει εκτενές κείμενο στη δωρική διάλεκτο.

Τα περισσότερα ως σήμερα στοιχεία για την οικιστική φάση της μακεδονικής πρωτεύουσας κατά το πρώτο ήμισυ του 4ου αι. π.Χ. προέρχονται από την ανασκαφική έρευνα στην περιοχή του ιερού του Δάρρωνος, αλλά και σε άλλα τετράγωνα της περιοχής της νότιας εισόδου του χώρου. Η σύμπτωση της θέσης των εξωτερικών τοίχων των κτηρίων των παλιότερων φάσεων με τους εξωτερικούς τοίχους των οικοδομικών τετραγώνων των υστεροκλασικών και ελληνοιστικών κτηρίων, υποδεικνύει την ύπαρξη πολεοδομικού σχεδίου με ορθογώνια οικοδομικά τετράγωνα ήδη από το τέλος του 5ου αι. π.Χ.

Αποκαλύφθηκε, ακόμα, το βόρειο τείχος της πόλης του πρώτου ημίσεος του 4ου αι. π.Χ., το

οποίο, θεμελιωμένο πάνω σε τάφους της εποχής του Σιδήρου, διασχίζει το νότιο μέρος της ελληνοιστικής πόλης από ΝΑ προς ΒΔ. Η σύμπτωση πύλης του τείχους αυτού με τη θέση ισοπλατούς ελληνοιστικού δρόμου, καθώς και ο ομοίομορφος προσανατολισμός του Κλασικού τείχους με το βόρειο Ελληνοιστικό τείχος, που διέρχεται βόρεια του ανακτόρου, ενισχύουν την άποψη της διατήρησης στα Ελληνοιστικά χρόνια των βασικών πολεοδομικών αξόνων της Κλασικής εποχής. Το τείχος της Κλασικής Πέλλας καταργήθηκε στο τελευταίο τέταρτο του 4ου αι. π.Χ., στο πλαίσιο του μεγάλου οικοδομικού προγράμματος του Κασσάνδρου. Η σταδιακή μείωση χρησιμοποίησης του νεκροταφείου της περιοχής της Αγοράς από τα μέσα του 4ου αι. π.Χ. και η τελική εγκατάλειψή του στο τρίτο τέταρτο του 4ου αι. π.Χ. υποδεικνύουν την επέκταση της πόλης προς τα βόρεια,

16. Δημόσιο λουτρό. Πέλλα.

ανατολικά και δυτικά, και την απόδοση πλέον προς ταφική χρήση άλλων περιοχών, έξω από το ανατολικό και δυτικό τείχος.

Το ανατολικό νεκροταφείο, όπου κάποιες ταφικές συστάδες υπήρχαν ήδη από το πρώτο ήμισυ του 4ου αι. π.Χ. (εικ. 1), χρησιμοποιείτο έως την εγκατάλειψη της πόλης, μετά τον καταστροφικό σεισμό των αρχών του 1ου αι. π.Χ., ενώ το δυτικό νεκροταφείο παρέμεινε σε χρήση περίπου έως και τον 4ο αι. μ.Χ. από τους κατοίκους του παραθαλάσσιου νότιου τμήματος της Πέλλας, που εξακολουθούσε να κατοικείται έως την εποχή αυτή, με εφαρμογή του ίδιου πολεοδομικού σχεδίου.

Η ισχυρή παρουσία της αττικής κεραμικής, ερυθρόμορφης και μελαμβαφούς, στα στρώματα των επιχώσεων του τέλους του 5ου – πρώτου ημίσεος του 4ου αι. π.Χ., που ερευνήθηκαν κυρίως στους δρόμους της πόλης, στο πλαίσιο των

εργασιών συντήρησης-ανάδειξης του χώρου, βεβαιώνει τις στενές σχέσεις και την επικοινωνία της μακεδονικής πρωτεύουσας με την Αθήνα. Η μείωση της παρουσίας αττικών αγγείων από τα μέσα του 4ου αι. π.Χ. και εξής σχετίζεται με τη σταδιακή παρακμή της παραγωγής ερυθρόμορφων αγγείων στην Αττική. Αυτό μαρτυρά και η μείωση εισαγωγών αττικής κεραμικής και σε άλλες περιοχές του ελληνικού κόσμου, παράλληλα όμως αντικατοπτρίζει και την απώλεια της επιρροής της Αθήνας στις περιοχές της Μακεδονίας και της Θράκης με την ισχυροποίηση του μακεδονικού βασιλείου από την εποχή του Φιλίππου Β' και εξής. Από τα μέσα του 4ου αι. π.Χ. είναι βεβαιωμένη η ύπαρξη τοπικών εργαστηρίων παραγωγής ερυθρόμορφων αγγείων στην Πέλλα, εμφανώς επηρεασμένων από την αττική κεραμική. Εμφανίζεται, έτσι, ένας εντατικοποιημένος τομέας παραγωγικής

17. Εργαστηριακοί χώροι σε οικοδομικό τετράγωνο της περιοχής της νότιας εισόδου του χώρου της Πέλλας.

δραστηριότητας στη μακεδονική πρωτεύουσα, αυτός της κεραμικής παραγωγής, που θα διατηρηθεί ακμαίος σε όλη την ελληνιστική εποχή. Η κεραμική παραγωγή, αλλά και άλλες σταδιακά αναπτυσσόμενες δραστηριότητες μέσα στον 4ο αι. π.Χ. σε διάφορους παραγωγικούς τομείς, όπως στην κοροπλαστική και τη μεταλλουργία-μεταλλοτεχνία, επηρέασαν πλέον δραστικά την οικονομική ζωή της πόλης έως το τέλος της ακμής της και συνέβαλαν στη συρροή ανθρώπων από διάφορες περιοχές του αρχαίου κόσμου, όπως μαρτυρούν, ήδη από τις αρχές του 4ου αι. π.Χ., τα εθνικά ονόματα σε επιτύμβιες επιγραφές.

Στο πλαίσιο των εργασιών συντήρησης-ανάδειξης του χώρου αποκαλύφθηκε και ένα δημόσιο λουτρό, το παλαιότερο ως σήμερα γνωστό

στο βορειοελλαδικό χώρο και ένα από τα παλαιότερα της Ελλάδας (εικ. 16)· έχει διαχρονική χρήση από το 325 π.Χ. περίπου ως το 90 π.Χ. και διαθέτει, εκτός των συνηθών χώρων (με λουτήρες, πισίνα, αίθουσες εξυπηρέτησης των λουομένων με βοτσαλωτά δάπεδα και μαρμαροθετήματα) και σύστημα υποδαπέδιας θέρμανσης με υπόγειο αγωγό, που εντάσσεται σε μια μεταβατική περίοδο εφαρμογής αυτού του τρόπου θέρμανσης. Στο ίδιο οικοδομικό τετράγωνο αποκαλύφθηκαν επίσης εργαστήρια κυρίως κεραμικής, στα οποία τεκμηριώνεται με τις εγκαταστάσεις και τον εξοπλισμό της όλης η παραγωγική διαδικασία (εικ. 17).

Με την ενοποίηση του αρχαιολογικού χώρου, που επιτεύχθηκε στο πλαίσιο του έργου συντήρησης-ανάδειξης της Πέλλας (Γ'ΚΠΣ, ΕΣΠΑ,

18. Αγορά Πέλλας. Βόρεια πτέρυγα. Αποψη από ΝΑ.

2002-2015) και τη διάνοιξη μεγάλου αριθμού αρχαίων οδικών αρτηριών της πόλης, αποκαταστάθηκε ο πολεοδομικός ιστός της σε έκταση 362.000 τ.μ. περίπου. Έγινε, επομένως, εμφανές το μέγεθός της, αλλά και η καθαρότητα και συμμετρία της πολεοδομικής οργάνωσης, που έδωσε τη δυνατότητα μιας όχι τυχαίας αλλά μελετημένης και μεθοδικής χωροθέτησης των κτηρίων, η οποία γίνεται άμεσα αντιληπτή στον επισκέπτη, καθώς διασχίζει τους αρχαίους δρόμους, εισερχόμενος στην πόλη από τα νότια, από την πλευρά του λιμανιού, όπως και στην αρχαιότητα.

Ταυτόχρονα, όμως, υποδεικνύει και μια συστηματοποίηση των λειτουργιών των συγκροτημάτων, που μπορούν να γίνουν κατανοητές από τον επισκέπτη με την είσοδό του στα κτήρια, επιλεκτικά και από κατάλληλα διαμορφωμένες προσβάσεις. Ως προς τη συντήρηση των αρχιτεκτονικών λειψάνων, επισημαίνεται ότι καταβλήθηκε προσπάθεια η παρέμβαση να είναι η ελάχιστη δυνατή, ώστε να προστατευθεί το αρχαίο υλικό, χωρίς να αλλάξει ο χαρακτήρας του αρχαιολογικού χώρου (εικ. 18). Καθώς κύριο χαρακτηριστικό του χώρου είναι η επιπεδότητα των αρχιτεκτονικών λειψάνων, απο-

19. Το κτήριο του νέου μουσείου Πέλλας.

κλείσθηκαν αναστηλώσεις μεγάλης κλίμακας. Επιχειρήθηκαν μόνο επιλεκτικά αποκαταστάσεις σε κομβικά σημεία, εφόσον το αρχαίο υλικό το επέτρεπε και μετά από εξαντλητική εξέταση των ιδιομορφιών κάθε επέμβασης.

Το νέο μουσείο, που κατασκευάστηκε στην Πέλλα την περίοδο 2006–2009 (ΓΚΠΣ), ένα μοντέρνο, λιτό αρχιτεκτονικά κτήριο, είναι διακριτικά ενταγμένο στον αρχαιολογικό χώρο και έχει άμεση γεινίαση με το σύγχρονο οικισμό (εικ. 19). Στην έκθεση του μουσείου αντιπροσωπεύεται ο αρχαιολογικός χώρος με ενότητες κατανεμημένες σε διαφορετικά επίπεδα, ορατές από παντού (εικ. 20-21). Έτσι, ο επισκέπτης μετά από την επίσκεψη των μνημείων του χώρου, μπορεί να σχηματίσει, με την εξέταση των ευρημάτων στο μουσείο, μια σαφή εικόνα της καθημερινής και δημόσιας ζωής στη μακεδονική πρωτεύουσα.

Μετά την αφυπηρέτησή μου, στο τέλος του 2009, ύστερα από μια δεκαεξαετή διευθυντική θητεία στην ΙΖ' Εφορεία, η Πέλλα εξακολουθεί να αποτελεί χώρο ιδιαίτερης ενασχόλησης όσων με διαδέχθηκαν. Η μακεδονική πρωτεύουσα είναι σήμερα επίκεντρο σημαντικών δράσεων πολιτιστικού και εκπαιδευτικού χαρακτήρα, που διευρύνουν τη σχέση του μουσείου με τις κοινωνικές ομάδες. Ασκείται εκτεταμένη σωστική ανασκαφική έρευνα στην πόλη και στην ευρύτερη περιοχή στο πλαίσιο δημόσιων έργων, ενώ η συνέχιση της συντήρησης-ανάδειξης του χώρου, με προτεραιότητα στο συγκρότημα του ανακτόρου, αποτελεί σταθερό μέλημα της Εφορείας Αρχαιοτήτων Πέλλας.

20. Αρχαιολογικό μουσείο Πέλλας. Άποψη του εσωτερικού.

21. Αρχαιολογικό μουσείο Πέλλας. Άποψη του εσωτερικού.

Βιβλιογραφία - Ενδεικτική

1. Ακαμάτης Ι. Μ., *Πήλινες μήτρες αγγείων από την Πέλλα. Συμβολή στη μελέτη της ελληνιστικής κεραμικής*, Αθήνα 1993.
2. Ακαμάτης Ι. Μ., *Ενσφράγιστες λαβές αμφορέων από την Αγορά της Πέλλας. Ανασκαφή 1980-1987. Οι ομάδες Παρμενίσκου και Ρόδου*, Αθήνα 2000.
3. Ακαμάτης Ν., *Ερυθρόμορφη Κεραμική από την Πέλλα. Το τοπικό εργαστήριο*, Θεσσαλονίκη 2013.
4. Ακαμάτης Ν., *Ερυθρόμορφη Κεραμική από την Αγορά της Πέλλας*, Θεσσαλονίκη 2018.
5. Voutiras Em., *Διονυσοφώντος γάμοι. Marital Life and Magic in Fourth Century Pella*, Amsterdam 1998.
6. Δρούγου Στ., *Ανασκαφή Πέλλας 1957-1964. Οι πήλινοι λύχνοι*, Αθήνα 1992.
7. Δρούγου Στ., *Πόλεμος και Ειρήνη στην αρχαία Αθήνα. Η υδρία της Πέλλας*, Αθήνα 2004.
8. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη Μ., *Λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι Πέλλας*, Αθήνα 1994.
9. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη Μ., *Το θεσμοφόριο της Πέλλας*, Αθήνα 1996.
10. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη Μ., *Το Ιερό της Μητέρας των Θεών και της Αφροδίτης στην Πέλλα*, Θεσσαλονίκη 2000.
11. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη Μ., *Κιβωτιόσχημος τάφος με ζωγραφική διακόσμηση από την Πέλλα*, Πέλλης 1, Θεσσαλονίκη 2007.
12. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη Μ., *Πολυθάλαμος τάφος Πέλλας*, Πέλλης 2, Θεσσαλονίκη 2008.
13. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη Μ., Ακαμάτης Ι., Χρυσοστόμου Α., Χρυσοστόμου Π., *Το Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας*, έκδ. Κοινοφελές Ίδρυμα Ι. Σ. Λάτση / Τράπεζα EFG Eurobank Ergasias A.E. Αθήνα 2011.
14. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη Μ., Ακαμάτης Ν., *Ανατολικό νεκροταφείο Πέλλα. Ανασκαφικές περιόδοι 1991- 2007*, Θεσσαλονίκη 2014.
15. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη Μ., Ακαμάτης Ι., *Πέλλα. Ο αρχαιολογικός χώρος και το μουσείο*, Αθήνα 2015.
16. Μακαρόνας Χ., Γιούρη Ε., *Οι οικίες αρπαγής της Ελένης και Διονύσου της Πέλλας*, Αθήνα 1989.
17. Παπακωνσταντίνου-Διαμαντούρου Δ., *Πέλλα Ι. Ιστορική Επισκόπηση και Μαρτυρίες*, Αθήνα 1971.
18. Petsas Ph., *Pella. Alexander the Great's Capital*, Thessaloniki, 1978.
19. Χρυσοστόμου Π., *Μακεδονικοί τάφοι Πέλλας Ι. Τάφος Β, ο ασύλητος*, Θεσσαλονίκη 1998.

ABSTRACT

Pella

60 years of archaeological work (1957-2017)

Dr. Maria Lilimpaki-Akamati

Honorary Director of Antiquities, Ministry of Culture and Sports, Greece

Themes in Archaeology Magazine 2017, 1(3): 346 - 363

Ancient Pella, the capital of the Macedonian state for around 3 centuries, during the period of its greatest acme, stretches over an area of around 4.000 acres. The buildings are built within orthogonal town blocks of specific width and length already from the late 5th century BC, the period when Pella becomes the capital of the Macedonian kingdom. The city, which was still close to the sea at that time, near the shore of the Thermaic Gulf, succeeded an earlier settlement of the Bronze Age. The dense water-supply and sewage system, the public and private baths, and the houses testify the high living standard of the citizens, while the fortification, the palace, the agora, the public buildings, the sanctuaries, and the cemeteries contribute greatly to our knowledge on the city's public and domestic life. Pella, still a prominent city after her conquest by the Romans (168 BC), is destroyed by an earthquake in the beginning of the 1st century BC; still, her south seaside part is still inhabited with the same town plan until the 4th century AD. The excavation work of 60 years at Pella led to the building of the new museum of Pella (2006-2009, CSF) and the restoration-enhancement of the archaeological site (2002-2015, CSF, NSRF).

Key words: residences, palace, Agora, sanctuaries, cemeteries, wall, urban planning